4-дәріс.
Фердинанд де Соссюр және структуралистік тіл онтологиясы

Дәріскер: Кузембекова Ж.Ж. PhD, қауымдастырылған профессор

Лингвистикалық талдау негіздері

Тіл туралы сұрақты үш деңгейде қою

I · Онтологиялық деңгей

Болмыс

Тіл мен мағынаның табиғаты

Тілдік бірліктер мен мағына қалай өмір сүреді? Жеке фактілер ретінде ме, әлде өзара байланысты құрылым түрінде ме?

II · Эпистемологиялық деңгей

Таным

Білімнің деректік негізі

Тіл туралы ғылыми білім қандай дереккөздерге сүйенеді? Интуиция мен логикалық тұжырымға ма, әлде нақты қолданысқа ма?

III · Әдіснамалық деңгей

Әдіс

Түсіндіру мен тексеру шегі

Тілдік құбылысты түсіндіру, сипаттау және теорияның жарамдылық шекарасын қандай критерийлер арқылы тексереміз?

Негізгі тезис: мағына жеке оқшау сөзден емес, жүйе ішіндегі айырмашылықтар мен қатынастардан туындайды.

Соссюр дихотомиясы

Langue мен parole: жүйе және қолданыс

Langue · Тілдік жүйе

Ортақ нормалар мен қатынастар кодексі

Жеке адамдардың еркінен тыс өмір сүретін әлеуметтік шартты инвариантты құрылым. Мұнда бірліктер таза қатынастық тор түрінде бекиді.

- Әлеуметтік келісімге негізделген қағидалар жиынтығы
- Сөздер мен грамматикалық парадигмалар жүйесі

Parole · Сөйлеу актісі

Нақты айтылым, ниет және контекст

Жеке сөйлеушінің еркімен жүзеге асатын физикалық әрі психологиялық процесс. Контекст, интонация және ситуациялық жағдайға тікелей тәуелді.

- Прагматикалық мақсат және адресатқа бағытталу
- Ауытқулар, вариативтілік пен стилистикалық реңк

Семиотикалық табиғат

Таңба: ерікті байланыс, сызықтық өрбу

Тілдік таңба екі қырдан тұрады:

Таңбалаушы

Дыбыстық немесе графикалық форма.

↔

Таңбаланушы

Ұғымдық мазмұн.

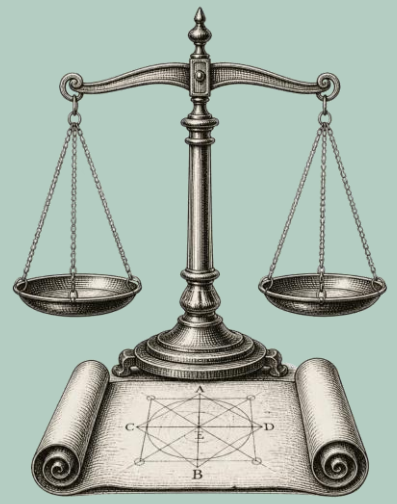

Олардың байланысы табиғи қажеттіліктен емес, тілдік жүйедегі орны мен айырмашылықтарынан мән алады.

Сызықтылық: сөйлеу бірліктері уақыт ішінде рет-ретімен өрбиді.

Дерек пен түсіндірмені бөлу: мысалдың өзі теориялық қорытындыны автоматты түрде дәлелдемейді, талдау шеңберін қажет етеді.

Мағынаның дифференциалдық сипаты

Тілдік құндылық айырмашылықтардан қалыптасады

Тілде оң мәнді позитивті белгілер жоқ, тек жүйелік айырмашылықтар бар

Бірліктің құндылығы оның оқшау қасиетінен емес, жүйедегі басқа бірліктерден айырмасынан көрінеді. Зерттеуші операциялық анықтаманы, қарсы мысалды және қолданылу шегін көрсетуі керек.

Сұрақ: белгілі бір мағына форманың өзінен туындай ма, әлде жүйелік және контекстік қатынастар арқылы ма?

Әдіснамалық салыстыру

Екі теориялық бағыт бір дерекке әртүрлі сұрақ қояды

Талдау параметрі	Формалды-аналитикалық бағыт	Қолданысқа бағдарланған бағыт
Негізгі сұрақ	Мағына қандай логикалық шартпен анықталады?	Айтылым нақты контексте қандай әрекет атқарады?
Талданатын дерек	Логикалық форма, референция, ақиқаттық шарттар	Диалог, сөйлеу жағдаяты, прагматикалық нормалар
Теориялық шегі	Контекст өзгермелілігі мен прагматиканы толық қамтымайды	Жалпылау мен қатаң формализация жасау күрделенеді

Бір тілдік фактіні талдағанда әдісті таңдау зерттеу сұрағының онтологиялық түпкі мақсатына тікелей тәуелді.

Сыни бағалау және эпистемология

Структурализмнің күші мен шегі

Теорияның басты күші

Мағынаны оқшау элементтен емес, байланыстар мен қатынастардың тұтас жүйесінен түсіндіруге мүмкіндік береді. Бұл құрылымдық инварианттарды табуда тиімді.

Теорияның табиғи шегі

Контекст, сөйлеуші ниеті және әлеуметтік жағдай өзгергенде бір форманың қызметі құбылуы мүмкін. Қолданыстағы динамиканы статикалық модель толық жаба алмайды.

Қарсы мысал теорияны жоққа шығару үшін емес, оның қолданылу шегін нақтылау үшін қажет.

Докторанттың міндеті — теорияны жай мазмұндау емес, оның ашық қалдырған сұрақтарын саралау.

Зерттеу практикасы

Теориядан диссертациялық зерттеу сұрағына дейін

1 **Бәсекелес түсіндірмелер**

Әдебиет шолуы арқылы анықтау.

2 **Негізгі ұғымдар**

Операцияландыру.

3 **Деректерді іріктеу**

Мәтін, корпус немесе сұхбат деректерін іріктеу критерийлерін көрсету.

4 **Талдау және қорытынды**

Деректерді талдау, қарсы мысалдарды қарастыру және қорытынды шегін ашық белгілеу.

Докторанттарға арналған аналитикалық тапсырмалар

1 «Langue және parole арақатынасы» бойынша екі ғылыми ұстанымды салыстырып, әрқайсысының кемінде бір күшті және бір әлсіз жағын дәлелдеңіз.

2 «Структурализмнің түсіндіру шекарасы» мәселесіне қатысты диссертациялық зерттеу сұрағын және ықтимал әдісін ұсыныңыз.

Ұсынылатын ғылыми әдебиеттер

- Humboldt, W. von (1836). Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues.
- Searle, J. R. (1969). Speech Acts.
- Gadamer, H.-G. (1960). Wahrheit und Methode.